

Izvorni znanstveni rad

UDK 316.285

316:32

Primljeno: 28. srpnja 2011.

Od egalitarnog sindroma do izvrsnosti: O načinima legitimiranja društvenih nejednakosti

VJERAN KATUNARIĆ*

Sažetak

U članku je najprije riječ o počecima priznavanja pred kraj druge Jugoslavije postojanja neuklonjivih društvenih nejednakosti, čime su nastupili prvi ozbiljni simptomi napuštanja ideologije društvene jednakosti i socijalizma u cjelini. Pored toga, nacionalistička mobilizacija poslužila je kao poluga za restauraciju kapitalizma kao tipičnog klasnog društva. U nastavku članka ukratko su opisana dva poslijeratna razdoblja strukturiranja društvenih šansi u društvima na Zapadu, a dijelom i na Istoku. Prvo razdoblje protječe u znaku egalitarnih tendencija, što se izražava u porastu popularnosti kritičkih i radikalnih pravaca u društvenim znanostima. Drugo razdoblje, koje traje i danas, odvija se u suprotnom smjeru, što se izražava u porastu važnosti socijaldarvinizma kao diskurzivnog temelja niza znanosti. Idući i najveći dio članka posvećen je pokušaju objašnjenja trajnosti društvenih nejednakosti, pri čemu se ističe neiscrpnost Rousseauova pitanja o porijeklu društvenih nejednakosti. U današnjoj potrazi za odgovorom na to pitanje uočljive su izvjesne sličnosti između (neo)evolucionizma i (neo)marksizma. Iako je već Marx isticao sukladnost svojeg poimanja klasnih borbi u povijesti i Darwinova poimanja borbi za opstanak u prirodi, ali je uzimao u obzir i razlike (između prirodne evolucije i ljudske povijesti), zaključak o istovrsnosti njihovih poimanja nameće se na temelju zapažanja o neprestanom poražavanju proletarijata u vjekovnim borbama s tlačiteljima, što se zbiva i danas u epohi neoliberalnoga globalnog kapitalizma. Razmatrajući općenito drukčije mogućnosti ishoda borbi za pravednije društvo, autor članka smatra da one postoje kroz dva međusobno povezana uvjeta. Prvi je uvjet povezivanje teorije i prakse liberalizma i socijalizma u cilju uspostavljanja ravnoteže između mehanizama individualne slobode i natejecanja, na jednoj, i socijalne osjetljivosti ili solidarnosti, na drugoj strani. Drugi je uvjet izgradnja svjetske demokratske države. Njen bi politički interes i djelokrug upravljanja neutralizirali ključni koncept (i mehanizam samoreprodukcije) socijaldarvinizma – *inclusive fitness*. Potonje naprosto znači favoriziranje “vlastite” skupine na račun ponižavanja ili isključivanja druge. U

* Vjeran Katunarić, redoviti profesor na Odjelu za sociologiju Sveučilišta u Zadru.

društvu s vladom koja upravlja globalno podjela na “vlastite” i “tuđe” dijelove svijeta – podjela čije se granice danas suviše često pomiču tamo-amo uslijed *neuračunljivosti* širenja i sužavanja tržišta te nicanja ratnih požara, proizvedeći permanentno hobsovska “prirodno stanje” – ustupila bi mjesto upravljačkoj mudrosti i radu sviju za sve.

Ključne riječi: društvena (ne)jednakost, socijalizam, kapitalizam, relegitimiranje nejednakosti, egalitarni sindrom, izvrsnost, socijaldarvinizam, svjetska demokratska država i društvo

Vlasnik i radnik nemaju... ništa zajedničko, pa se svakim danom sve više razlikuju... A što je to ako ne aristokracija?

(Alexis de Tocqueville, *O demokraciji u Americi*, str. 192)

Uvod: odustajanje od socijalizma

Gornji navod iz Tocquevillea ne tiče se samo sudbine demokracije u SAD-u, nego i u ostalom svijetu. Prema njegovu mišljenju, demokracija ima samo jednu zajedničku stvar sa socijalizmom: društvenu jednakost. Iako je Tocqueville time aludirao na, prema njemu, despotsku težnju obiju političkih ideologija za društvenom jednakošću (u čemu je prepoznao i bit Rousseauova poimanja demokracije), stvari su se u praksi ubrzo izmijenile.¹ Masama poniženih ljudi uskraćen je “američki san” i srodne vizije žudnji za boljim životom u drugim dijelovima svijeta. Najprije se liberalizam u svojoj inačici spajanja s demokracijom (liberalna demokracija) odrekao jednakosti kao cilja razvitka demokratskog društva. Umjesto toga demokraciju je projektirao kao beskonačnu utrku među ljudima formalno jednakih šansi, a ne (pod)jednakih uvjeta do kojih se vjerojatno može i doći osobnim samoprijegornim radom i širokim društvenim konsenzusom o jednakosti kao društvenoj vrednoti čija materijalna i duhovna razina treba biti uzdignuta daleko iznad današnje razine ljudske bijede širom svijeta i svih loših strana civilizacije koje bijedu okružuju, od sklepanih nastambi do bolesti koje se liječe lijekovima dostupnima samo srednjim i višim slojevima društva. U međuvremenu se i socijalizam odrekao društvene jednakosti, prihativši liberalno (formalno) shvaćanje jednakih šansi. Jednom (s nejednakim rezultatima) ostvarene šanse, zna se, ne mogu se više dovesti na crtu jednakih

¹ Protudemokratska tendencija nastajanja nove “industrijske aristokracije” nije, naravno, promakla tako oštroumnom promatraču kakav je bio Tocqueville. Čuveno poglavlje “O tome kako iz industrije može proizaći aristokracija” (odakle je uvodni navod; 1995: 191-194) sažima se u tezi: “industrijska aristokracija koja se uzdiže pred našim očima jedna je od najokrutnijih što su se ikada pojavile na zemlji, ali je ona u isto vrijeme i jedna od najograničenijih i najmanje opasnih među njima”. A završava proročkim upozorenjem: “prijatelji demokracije moraju sa zabrinutošću neprestano svrtati pogled na tu stranu; naime, ako stalna nejednakost uvjeta i aristokracija ikada ponovo prodre u naš svijet, ući će na ta vrata” (Tocqueville, 1995: 194).

šansi. Dakako, apsolutna jednakost šansi je fikcija, a ne povijesna činjenica, iako može postati temeljem jednog budućeg društva. Povijest složenih društava i/ili civilizacija doista ne poznaje trenutak za koji bi se moglo reći da su šanse sudionika (bile) jednake. Međutim, ne zato što to nisu mogle biti, nego zato što oni koji imaju društvenu prednost to nisu htjeli dopustiti. Razlika je, recimo tako, parafrazirajući Nietzschea i Kanta, između *htjeti moć(i)* i *moći htjeti* (odreći se suvišne moći koja ljudima ne dopušta da žive ljudski).

Ovaj članak predstavlja pokušaj pronalaženja odgovora na pitanje koje je, po svemu sudeći, više nego ijedno drugo obilježilo modernu epohu društva, zapravo njen značajan neuspjeh: zbog čega su se i liberalizam i socijalizam, kao načelno demokratske ideologije, odrekli jednakosti – pri čemu se ne misli na jednakost u bijedi, nego ljudskom dostojanstvu, slobodi i zajedništvu – kao cilja kojemu društvo treba težiti?

Valja započeti s nama najbližim iskustvom. U drugoj polovini 1980-ih i početkom 1990-ih istraživači okupljeni na projektu “Socijalna struktura” pri Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu objavili su prve cjelovitije studije o društvenoj stratifikaciji i pokretljivosti u Hrvatskoj, odnosno bivšoj Jugoslaviji (Lazić, 1987; Sekulić, 1991). Istraživanje je provedeno u doba u kojem se mijenjao i politički diskurs Partije. On se desetljećima klatio između svojih dviju isturenih ideologijskih točaka, naime “klasnog” i “nacionalnog pitanja”. Na kraju se klatno zaglavilo u potonjem, nacionalnom, da bi potom prešlo na posve drugu stranu, nekada “neprijateljsku” građansku ideologiju koja brani neprikosновенost privatnog vlasništva i neprijelaznost klasnih barijera. Ideologijska promjena imala je utjecaja i na društvene znanosti, koje su se, uključujući sociologiju, poput Partije relativno malo bavile nacionalnim, a mnogo više klasnim pitanjem, odnosno društvenom stratifikacijom (usp. Katunarić, 1982), no ponajviše pitanjem distribucije društvene moći na razini poduzeća (v. Supek, 1974; Županov, 1969).

U istraživanjima (makro)društvene stratifikacije konačno se pak pokazalo ono što je većina istraživača i očekivala, a to je da se u Hrvatskoj/Jugoslaviji oformilo klasno stratificirano društvo, a s njim i vladajuća klasa (Lazić, 1987). Partiji je potonji termin osobito zasmetao jer je bolno podsjećao na Đilasov pamflet o “novoj klasi” u socijalizmu (Đilas, 1990). Istodobno je nespretno pokušala termin “vladajuća klasa” zamijeniti eufemističkim izrazom “otuđeni centri moći”.²

² Za takav su se termin zalagali i neki časni kolege sociolozi koji su bili i članovi Partije, čija imena i tekstove ovdje neću navoditi samo zbog toga da ih sačuvam od poistovjećivanja s kampanjom partijskih karijerista koji su anatemiziranja na račun upotrebe termina “vladajuća klasa” pokušavali iskoristiti kako bi dobili koji politički poen više. Spomenutim kolegama to nije bilo potrebno, a bio sam stekao i dojam da oni iskreno smatraju da postoje samo “otuđeni centri moći” kao privremena aberacija, koja će se u daljnjoj izgradnji socijalizma ukloniti.

Do konačnog odustajanja od borbe za društvenu jednakost došlo se na zaobilazan i elegantniji način. Krajem 1980-ih uveden je višestranački politički sustav koji je poslužio kao prijenosni mehanizam restauracije kapitalizma. Sa stajališta Partije pretvaranje vlasti iz jednostranačke u višestranačku dovelo je do velikog rasterećenja, zapravo priznanja da su rezultati zalaganja za društvenu jednakost na višoj civilizacijskoj razini, koja ne bi nalikovala na socijalizam siromaštva i terora, od ranog staljinizma do Maoove kulturne revolucije, nego mnogo više na skandinavsko društvo blagostanja – propali jednom zauvijek. Međutim, kada se vlast preda u ruke druge političke firme, onda izgleda kao da ova snosi svu odgovornost za neodržana obećanja Partije socijalizma. Dakako, to se nije dogodilo i započelo je, kako bi rekli montipajtonovci, nešto posve novo.

Tako se na licemjerman način, govoreći jedno a čineći drugo, odustalo od projekta izgradnje više faze socijalizma. Nju je Marx u *Kritici Gotskog programa* lakonski formulirao kao alokaciju i raspodjelu dobara prema načelu “svakome prema potrebama” (Marx, 1948). No kao u povijesnoj farsii, načelo je primijenjeno na izvitoperen način, ograničavajući se i prilagođavajući miljeu gornje društvene klase. Samo je ona sebi mogla priuštiti preobražaj u novu klasu mešetara u politici i gospodarstvu, klasu *kolibrija* (“komunističkih liberala” – usp. Katunarić, 2007) koji, takoreći, uzimaju koliko im je potrebno.

Premda se, na primjer, u Ustavu Republike Hrvatske ističe da je Hrvatska zemlja “tržišne slobode” i “socijalna država” (Ustav Republike Hrvatske, 2010: čl. 1. i 49.), to nimalo ne podsjeća na jamstvo iz *Kritike Gotskog programa*, kao nešto čime bi se zadovoljilo i radnike i poslodavce, gdje bi jedni imali dovoljno posla, a drugi dovoljno (profitnih) interesa da nude nove i nove poslove. To je obećanje odgođeno za tko zna koja vremena. U međuvremenu *kolibri* mogu zarađivati i uopće uspjevati u poslu kako na (pseudo)tržišni način, poglavito mešetarenjem državnim imovinom u privatne svrhe, tako i na “socijalni”, patrimonijalni način, dodjelom mjesta u državnom sektoru odabranima po rodbinskim ili prijateljskim vezama.

Iznad teško razumljivog jezika nove ekonomske politike, u biti mimikrijskog, koji ustvari proglašava sve veći broj ljudi beskorisnima, stavljen je oblog u obliku govora identiteta i pripadnosti, zapravo nacionalizma. On plijeni veliku pažnju i izaziva duboke i dugotrajne, uglavnom negativne emocije, a učinak materijalne koristi koju bi osjetila društvena većina praktički je nikakav.³

Najprije su političke razmirice oko Kosova poslužile kao okidač višestrukog nacionalizma pri kraju druge Jugoslavije, koji ju je na koncu i pomeo: odjednom opstanak u toj državi nije gotovo više nikome odgovarao. Nacionalizam je otkriven kao neiscrpan rudnik emocija koje se cijepaju na dvije suprotne strane. S jedne

³ “/p/redani... smo ‘kulturnom nacionalizmu’, dok je naš ‘građanski’ nacionalizam predan Skupini G8... da djelujemo protiv redistributivne društvene pravde” (Spivak, 2011: 42).

strane nadražuju mase jednog naroda protiv mase drugih naroda, a s druge ih čine socijalno neosjetljivima: najprije za patnje drugih, a onda za patnje donjih slojeva društva “vlastitog naroda” (usp. Katunarić, 2003).

I na Zapadu su društvene znanosti prihvatile zamjenu “klasnih” identitetskim, medijskim i sličnim temama kao nešto što, kontovski rečeno, znanost oslobađa od metafizičkog jarma krajnjih istina. Na primjer, na jednoj konferenciji o novim medijima održanoj u Piranu 1996. mlađi njemački sociolog u svom je izlaganju kritički govorio o rastućem “digitalnom jazu” i “informacijskom dobu” kao “novoj kalifornijskoj ideologiji”. Na to mu je stariji i ugledniji sociolog iz Britanije prigovorio u poučnom stilu, otprilike onom kojim se Sherlock Holmes obraćao svom prijatelju Watsonu: to što vi, mladi kolega, problematizirate društvenu stratifikaciju, zapravo nije nešto što u društvenoj znanosti treba smatrati problematičnim, s obzirom na to da je stratifikacija inkorporirana u društvo – bez nje se ne može i valja je uzimati kao polazište za analizu, a ne predmet osporavanja.

Takva se izjava mnogo rjeđe čula prije i uz to bi izazvala oštre reakcije većine sociologa. Čak bi se i funkcionalisti, koji polaze od pretpostavke o neizbježnosti društvene nejednakosti kao nečeg što je utemeljeno na urođenim razlikama u sposobnostima među ljudima, u tom pogledu opreznije i uvijenije izražavali kako na njih ne bi pala sumnja da pod firmom funkcionalizma krijumčare rasizam. Današnji zagovornici neiskorjenjivosti društvenih nejednakosti mnogo su manje zabrinuti zbog takve konotacije. Dapače, kao da su zaštićeni posebnim znanstvenim *brandom* iza kojeg stoji autoritet sveprodiruće genetike uz čiju se pomoć sada, stotinjak godina nakon “otkrića” rasnih razlika, biologizira gotovo sve u ljudskom svijetu, od sebičnosti koja je proglašena genetskom crtom do altruizma, umjesto solidarnosti, koji je također proglašen trikom gena.

Čitav niz neoevolucionista, od biologije i sociologije do biosociologije, smatra da su za društvene nejednakosti odgovorne inteligencija i druge genetski uvjetovane sposobnosti, a gotovo nimalo antidemokratski nastrojena društvena elita čiji se potezi, prije svega u gospodarstvu, vuku bez suglasnosti društvene većine redovito pogodene tim potezima (usp. Romero i Margolis, 2005: 195 i dalje; Gottfredson, 2004).

Simptomi sličnih ideoloških pomaka pojavili su se i u Hrvatskoj, premda, valja priznati, ponajmanje među sociolozima. Tako je prije nekoliko godina u jednoj HTV-ovoj emisiji namijenjenoj ljudima s raznim tegobama, na izjavu jedne gledateljice da je izgubila posao i da se zbog toga loše osjeća, a da općenito misli da je kod nas puno društvene nepravde, gošća u studiju, po struci psihijatrica, odgovorila da nije problem u siromaštvu i nepravdi (toga je uvijek bilo i bit će, kazala je), nego se valja znati prilagoditi stvarnosti. Na to je voditeljica emisije udvornički dodala: “u pravu ste, doktorice, u socijalizmu su nas učili da je moguća jednakost, a sada je jasno da s tom iluzijom moramo raskrstiti”.

Sličan primjer pružaju olako prihvaćene posljedice smanjenja rasta BDP-a u Hrvatskoj, što smanjuje zaposlenost, povećava društvene nejednakosti, siromaštvo i društvenu isključenost, s dugoročnim lošim posljedicama u tim i mnogim drugim područjima. Da se u fazi ekonomskog pada računa da treba zadržati ili čak povećati društveni jaz stvoren u vrijeme ekonomskog rasta, nešto je što se danas smatra normalnom stvari. Isto tako glas “stručnjaka”, koji misle da su društvene nejednakosti nužna posljedica natjecanja među ljudima nejednakih sposobnosti, primarno je stav većine suvremenih ekonomista, jer je, prema njihovu mišljenju, bilo kakav napredak nezamisliv bez sve veće samostalnosti poduzetničkog biznisa. Iako nepopularno, takvo u biti doktrinarno uvjerenje ugrađeno je u ekonomsku teoriju i politiku. Pa ipak, unatoč moralnoj “eroziji neoliberalizma postoji suglasje hrvatskih ekonomista da je potrebno smanjiti socijalnu potrošnju i da je socijalnu politiku potrebno usmjeriti na najugroženije grupe” (Stubbs, 2009). Drugim riječima, socijalni troškovi svodili bi se gotovo isključivo na javne kuhinje i ubožnice, kao u nekom novoobnovljenom srednjovjekovnom krajoliku.

Dva razdoblja poslijeratnih društvenih nejednakosti: konačni i beskonačni?

U nastavku će biti riječi o društvenim nejednakostima u dvama razdobljima nakon Drugog svjetskog rata u Europi i Hrvatskoj, što će poslužiti kao povod za općenitije razmatranje o uzrocima dugoročnog produblivanja društvenih nejednakosti. Sveukupno gledajući, čvrsti sustavi društvene nejednakosti karakteriziraju čitavu povijest složenih društava i civilizacija, izuzev kratkih razdoblja društvenih prevrata ili revolucija, pa stoga nije čudno što se teorijska objašnjenja tog fenomena podudara ju s kozmologijama carstava. U središtu je takve vizije uvjerenje o neizmjenjivosti postojećeg svijeta i paralelnom postojanju savršenog svijeta, praktički nedostupnog jer je od ovog svijeta odijeljen čovjekovom smrću.

Kako to da je, kada je riječ o poboljšanju izgleda donjih društvenih klasa, iz svjetovnih političkih ideologija zemaljska nada iščeznula u nebo? Može li pod takvim uvjetima više postojati moderna teorija društva, pa i moderna politika općenito, ili samo osuvremenjena inačica tradicionalne religije “dvaju svjetova” inkorporirane u vječnu društvenu podjelu na bogate i siromašne, moćne i obespravljene?

* * *

Nakon Drugog svjetskog rata projekt smanjivanja naslijeđenih društvenih razlika krenuo je punim zamahom na Zapadu (prvenstveno u zapadnoeuropskim zemljama), Istoku (sovjetska hemisfera) i Jugu (niz zemalja Latinske Amerike te afričkih pod sovjetskim utjecajem). Iako još uvijek dijelimo (modernističke) zasade tog razdoblja, u prvom redu univerzalnost ljudskih prava zajamčenih Poveljom UN-a, te iako su egalitarne norme prenesene s građanskih i političkih na socijalna, obrazovna

i druga prava, očekivanja spram jednakosti, odnosno društvene solidarnosti, ubrzo su splasnula. Drugo razdoblje, od 1980-ih, koje traje i danas, obilježava liberalni trend sa sve jačim elementima socijalnog darvinizma.

Što se tiče teorijskih objašnjenja dugoročnih tendencija oblikovanja društvene strukture, koja također služe i (re)legitimiranju strukture društvene nejednakosti, staro rusooovsko pitanje koje se odnosi na porijeklo društvenih nejednakosti nikada ne zastarijeva, pa tako ni u ovom slučaju. I glavna je zadaća sociologije da na to pitanje odgovori, od toga u čemu se sastoje uzroci društveno-ekonomske (ne)razvijenosti pa do toga da se povrati ozbiljno poljuljana vjerodostojnost današnjega govora, bilo znanstvenog ili političkog, o budućnosti društva.

Vjerojatno zbog dugotrajnog slamanja volje za društvenim promjenama i volja za reaktualizacijom rusooovskog pitanja kao da je okopnila. Suvremena istraživanja društvene stratifikacije i društvene pokretljivosti više se ne smatraju sredstvom preispitivanja temelja suvremenog društva. Tako neki komentatori ističu da su upravo empirijska istraživanja društvene stratifikacije i pokretljivosti, premda brojna i metodološki usavršena, dovela sociologiju u znanstvenu "slijepu ulicu" (Szmatka, Lovaglia i Wysienska, 2002). Istraživanja postaju sterilna u smislu koji je najavljivao Weber govoreći o nadolasku "specijalista bez žara". Današnji specijalisti, bez sumnje u maniri metodološke korektnosti, svoja objašnjenja oblika društvenih nejednakosti ograničavaju na kraća razdoblja, ne upuštajući se u dugoročna razmatranja ni predviđanja, za što nije ni moguće pružiti odgovarajuće empirijske pokazatelje, nego bi umjesto toga valjalo ukrstiti koplja s ideološkim mantrama postojećeg društvenog poretka koje svoje porijeklo vuku iz starih kozmologija. Takav se obračun s idejama koje podržavaju društvenu nejednakost sociolozima danas čini preopasnim.

Šutnja u sociologiji sada je očigledno motivirana ne samo političkim nego i financijskim razlozima, koje je svojedobno socijalni antropolog Jeremy Boissevan izrazio riječima da "ne treba ujedati ruku koja hrani" (Boissevan, 1974: 20), misleći pritom na državu koja jedina, onda i sada, i financira znanstvena istraživanja.

Po svemu sudeći, teorije društvene strukture Gerharda Lenskog (Lenski, 1984), Petera Blaua (Blau, 1964), Waltera Runcimana (Runciman, 1989) i Stephena Sandersona (Sanderson, 1990), premda dio njih već spada u klasiku sociolozijske teorije na ovom području, nisu po svojim eksplanatornim dometima nadmašene drugim teorijama, bližim transcendirajućim perspektivama jednog Rousseaua ili Marxa.⁴

⁴ Istini za volju, danas je u sociologiji vjerojatno najutjecajnija Bourdieuova teorija klasne reprodukcije, bliska Marxovoj klasnoj analizi (Bourdieu, 1984). Međutim, on, slično Althusserovim "ideologijskim aparatima", otkriva raznolike i čvrste osnove klasnog poretka, ponajprije njegove simboličke strukture koje se posvuda reproduciraju, od medija do obrazovanja i profiliranja kulturnog ukusa. Moglo bi se zaključiti da pri kraju marksizma njegovi protagonisti dolaze do tragične spoznaje koja govori jezikom onog prosvjetiteljstva koje nikada, za razliku od revo-

Sada su u prvom planu neevolucionističke teorije koje nisu imale tako visok ugled u sociologiji do kraja 1970-ih. Nakon toga i nekako usporedo s jačanjem ekonomskog liberalizma i političkog konzervativizma na Zapadu i Istoku, a osobito nakon rušenja “željezne zavjese”, dolazi do procvata neoevolucionističkih teorija, u osnovi pesimističkih kada su u pitanju izgledi za smanjivanje društvenih nejednakosti.

Glavno je polazište neoevolucionista sljedeće: u jednostavnim, lovačko-sakupljačkim društvima (nužno) prevladava egalitarizam, dok u složenim i razvijenijim društvima prevladavaju društvene nejednakosti. Štoviše, što su društva razvijenija, društvene su nejednakosti veće, a samo su se za kratko vrijeme mogle smanjivati. Aluzija na socijalizam u tom je pogledu jasna. Danas, bez konkurencije socijalizma sovjetskog, kineskog ili jugoslavenskog tipa, može se, prema istoj teorijskoj perspektivi, zaključiti da društveni jaz ne predstavlja smetnju, nego, naprotiv, ključnu polugu razvoja u kojem opstaju najsposobniji (*the fittest*). I doista, danas živimo u društvima s najvećim socioekonomskim jazom koji je ikada postojao, osobito ako društvo gledamo u globalnim razmjerima.

Od sociologa se, za razliku od ekonomista neoliberalne orijentacije, opravdavanje bespoštedne gospodarske utakmice i društvene bezobzirnosti, kao tobožnjih poluga napretka, rijetko može čuti. S druge strane, valja priznati da u sociologiji, kao i u drugim društvenim znanostima, sve više prevladava šutnja kada je riječ o takvim učincima odnosa između ekonomije i društva, što ukazuje na porast utjecaja vladajuće ideologije koja sakralizira ekonomiju slobodnog poduzetništva i traži od društva, kao i od društvenih znanosti, pomirenje s postojećim i izvjesnu lojalnost u odnosu na vladajući poredak. Između tog stava i kozmološko-teološke ideje o dvama do-Sudnjeg-dana-nespojivim svjetovima nema bitne razlike.

Nažalost, kritička i/ili klasna teorija društva, koja bi pored eksplanatornih imala i utopijske elemente u smislu smjelog zamišljanja boljeg društva, više ne stoji na čvrstim nogama kao prije pola stoljeća. Premda su činjenice koje ukazuju na dugoročno produbljivanje društvenih nejednakosti nepobitne, njih postaje sve teže uvjerljivo objasniti. I općenito prevladava odbojnost spram egalitarnih tendencija u društvu, još od postrevolucionarne Francuske pa sve do propasti radničkog samoupravljanja u bivšoj Jugoslaviji, normativnom poretku što ga je pokopala Partija koja ga je inaugurirala. I dio domaće sociologije obilježio je radnike kao nositelje “egalitarnog sindroma” koji bi za jednaku, stalnu i u osnovi skromnu plaću žrtvovali izgleda za većom zaradom, koji u sebi nose više rizika i poduzetničke slobode, a

lucionarnog prosvjetiteljstva Rousseaua ili Marxa, nije davalo upute za društvenu promjenu ili revoluciju, nego za što bolje poznavanje društvenog svijeta koji izgleda nepodoban za radikalnu promjenu. Uistinu, danas marksisti znaju o društvu, politici, ekonomiji i kulturi više nego ikada, ali su (zbog toga?) politički nemoćniji nego ikada.

to su proklamirane vrijednosti u čije se ime danas kroji sudbina gotovo svih radnika u Hrvatskoj i zemljama “tranzicije” širom Europe i svijeta.

Veći dio teksta u nastavku bit će posvećen pokušaju davanja odgovora na pitanje zbog čega antiegalitarne tendencije u društvu, danas kao i prije, odnose prevagu nad egalitarnima. Prije toga, nešto ukratko o značajkama dvaju razdoblja društvenih nejednakosti u zapadnoj i istočnoj Europi nakon Drugog svjetskog rata.

Poslijeratne društvene nejednakosti

U prvom razdoblju nakon Drugog svjetskog rata europske zemlje ulaze u drugu fazu industrijskog razvitka koju, za razliku od prve, obilježava smanjenje jaza između bogatih i siromašnih, mjereno Kuznetzovom krivuljom, tj. omjerom između 20% domaćinstava s najvišim prihodima i 20 ili 40% s najnižim prihodima; također se povećava društvena protočnost ili relativna društvena pokretljivost (Kaelble, 2007). Ti su procesi do 1970-ih važili za Švedsku, Dansku, Zapadnu Njemačku, Finsku i mnoge druge europske zemlje, na primjer Mađarsku, ali isto tako za Kanadu i Japan. Važili su i za bivšu Jugoslaviju, odnosno Hrvatsku, premda prvo obuhvatno istraživanje, spomenuto IDIS-ovo o društvenoj strukturi, datira iz sredine i kraja 1980-ih. Ipak se i iz tih uvida moglo zaključiti da su u ranijim razdobljima društveni uspon i stupanj otvorenosti gornje društvene klase bili veći nego u kasnijem razdoblju, premda je i tada utvrđeno da su gornje klase bile u pojedinim republikama relativno otvorene prema pripadnicima srednje i donje klase – najviše u Crnoj Gori i Srbiji (usp. Lazić, 1991). Teško je, međutim, iz toga izvući zaključak da je u tim republikama otvaranje gornje prema donjoj društvenoj klasi olakšalo masovnu mobilizaciju na nacionalističkoj osnovi i, barem prividnu, okomitu društvenu integraciju čija je kohezivnost bila nužna za vođenje dugotrajnijih ratova na prostorima bivše Jugoslavije. Jedno je, međutim, sigurno: mjestimično probijanje klasnih barijera nakon početka ratova u bivšoj Jugoslaviji, što se podudarilo s brzim zahvatima u bivše društveno/državno vlasništvo, proizvelo je preko noći “tajkune”, nove bogataše koji su potjecali uglavnom iz donjih društvenih klasa i neuglednih zanimanja. Sveukupno, međutim, njihov je broj toliko malen da se ne može govoriti o novom valu društvenog uspona s učinkom smanjivanja društvenih nejednakosti – upravo suprotno. Na jednog “tajkuna”, koji se u pravilu obogatio rasprodajom poduzeća ili švercom oružja, dolazile su stotine i tisuće novih siromaha. Naposljetku, ideologija nove vlasti sve je samo ne egalitaristička.

U prvom razdoblju strukturiranja društvenih (ne)jednakosti u zapadnim zemljama, egalitarna tendencija objašnjava se nizom pretežno institucionalnih faktora, koje ću ovdje samo nabrojiti (vidi više u: Kaelble, 2007: 211 i dalje; vidi također u: Sernau, 2010): ravnoteža utjecaja poslodavaca i sindikata uz rastući pritisak sindikata, instrumenti socijalne države/socijalne politike, ponuda radnih mjesta koja

raste brže od potražnje te porast broja zaposlenih u najamnom odnosu uz pad broja samostalno zaposlenih.

Što se tiče Istočne Europe, uzroke egalitarne tendencije valja tražiti i u egalitarnističkoj ideologiji vlasti, koja povremeno uvodi uravnilovke, i snažnom mehanizmu planske, državno upravljane redistribucije dohotka, što je obilježilo čitavu epohu socijalizma. Međutim, najprije je u Jugoslaviji sredinom 1960-ih došlo do promjena u ekonomskoj politici sračunatih na djelomično labavljenje redistribucijskog mehanizma i uvođenje kvazitržišnih elemenata, što je svejedno dovelo do brzog produbljanja socioekonomskog jaza u društvu. U tom je razdoblju došlo i do promjena na ideološkom planu, a o čemu će više biti riječi pri kraju ovog članka.

Drugo razdoblje promjena društvene strukture na Zapadu, uključujući SAD – izuzetak su Indija i “azijski tigrovi”, u kojima nije bilo obilježja društvene polarizacije (vidi: Po-Fen, 2006) – započinje 1980-ih i zahuktava se 1990-ih. To razdoblje, u odnosu na prošlo, obilježava obrnuti trend. Povećavaju se razlike između gornjih i donjih slojeva društva s obzirom na prihode. Strukturne promjene praćene su smjenom ideologije velfarizma ideologijom neoliberalizma, što je dovelo do jačanja liberalne frakcije u Partiji i utjecaja dobrog dijela ekonomskih stručnjaka, čiju koaliciju predstavlja posljednja jugoslavenska vlada premijera Ante Markovića (usp. Katunarić, 2004).

U takvom kontekstu promjena, u Hrvatskoj kao i u drugim tranzicijskim zemljama, došlo je do razgradnje modela socijalne sigurnosti. On je prije najviše pogodovao socijalno najranjivijim skupinama stanovništva, što je uz deregulaciju dohoda dovelo do brzog povećanja društvenog jaza i pojave novog siromaštva (Karajić, 2002). Naravno, odgovarajuće ideološke promjene (ne samo antiegalitarizam nego, po svemu sudeći, i nacionalizam) poslužile su kao opravdanje za stvaranje nove društvene hijerarhije, a ujedno i kao socijalni anestetik koji otupljuje empatiju prema stradanjima drugih članova društva koji su sada obilježeni kao “tuđinci”.

Što se tiče antiegalitarne tendencije u zapadnim zemljama, njene uzroke valja tražiti u demontiranju socijalne države, masovnom ulasku jeftine radne snage sa svjetskog Juga, rezanju naknada za nezaposlenost i cijelog niza socijalnih transfera, porastu potražnje za visokostručnom radnom snagom itd. (Kaelble, 2007). Pa ipak, spomenuti uvjeti povećanja društvenog jaza sami po sebi ne ukazuju na svoje izvore, zbog čega su stvoreni baš takvi, a ne drukčiji uvjeti.

Apsoluti (ponovo) napuštaju ljude koji su ih stvorili: k dekonstrukciji socijaldarvinizma

Tendencije povećanja društvenog jaza – imovinskog, obrazovnog, što se tiče zdravlja stanovništva, zatim utjecaja na politiku te nerazmjera u drugim oblicima društvene moći – povećavaju zahtjeve gornjeg društvenog stratuma za nedemokrat-

skim legitimiranjem svog položaja u društvu. To se prije svega odnosi na potrebu za (re)legitimiranjem društvene nejednakosti. Možda je nepotrebno isticati da je društvena nejednakost središnji izvor protudemokratskih tendencija: čemu izbori i ostali demokratski rituali ako se njima ne mogu polučiti promjene k poboljšanju životnih izgleda donjih slojeva društva? Da bi učvrstio nedemokratski poredak, vladajući stratum traži, između ostalog, savez s institucionalnim nositeljima etosa kojem je Weber dao skupni naziv "onostrana askeza". Ovdje se prije svega radi o osloncu na crkvenu religiju. No osim toga vladajući stratum oslanja se, i to sve više, na znanost, kako prirodnu tako i društvenu, osobito onu s pozitivističkom orijentacijom koja rado preuzima epitet jedinog pravog oblika znanosti (o društvu). Na taj se način, ne samo simbolički nego i materijalno, stvara aristokratsko-građanski konsenzus, "povijesni kompromis" između stare i nove gornje klase koji je, uostalom, trajao nekoliko stoljeća prije građanskih i socijalističkih revolucija. Sada se na ruševinama revolucionarnih tradicija s egalitarnim etosom ponovo susreću gornji slojevi koji su se, možda samo stotinjak godina, dio devetnaestog i dio dvadesetog stoljeća, ponašali kao antagonisti. Danas se pak na cijelom nizu područja ukrštaju sfere utjecaja društvenih skorojevića i nemalog broja intelektualaca koji podržavaju društveni konformizam. Dolazi i do usuglašavanja među velikim idejama koje su do jučer bile ogorčeni protivnici: darvinizma i Biblije, kao i između njihovih utjelovljenja u obliku multinacionalnih korporacija, s jedne, i nacionalne države (sekulariziranog oblika vjerovanja u neprolaznost), s druge strane. Čime rezultiraju ti kompromisi, možda se najjasnije vidi po podjeli radnog tjedna. Da se malo našalimo s jednom nimalo smiješnom stvari: u Hrvatskoj je, nakon kratkotrajnog sudara između Crkve, odnosno nacionalne države kao njenog, barem u Hrvatskoj, vjernog svjetovnog saveznika, i interesa velikih trgovina za rad nedjeljom trenutačni tjedni rezultat 6:1 za poslodavce, a prijeto da se poveća na maksimalnih 7:0, dakle u tom dijelu privatnog sektora radilo bi se i nedjeljom. Naravno, nezaposlenima tjedni rezultat izgleda 0:7, ali ne u korist poslodavaca, koje nemaju, nego Vječnosti kao loše beskonačnosti, trajanja bez ikakvog rada i ikakvog smisla. Ti izgubljeni na svijetu nemaju osobitih šansi ni za bavljenje kriminalom, jer ovome trebaju platežno sposobna gospoda, a ne odrpanci.

Kada je riječ o tekućoj refeudalizaciji društva, ona se može prikazati u svojoj "apsolutističkoj" sferi. Tri komplementarna sustava moći nastoje okončati povijesni proces, ustvari iz njega izići. Poput Hegelova posljednjeg stupnja dijalektičke sinteze objektivnog i subjektivnog duha, ti nadsustavi pokušavaju uspostaviti apsolutno trojstvo u sastavu: Profit, Država (u nacionalnom obliku) i Računalo (u funkciji sve savršenijih oblika nadzora ljudi i dobara). Moderni apsoluti imaju svoje preteče u predmodernim apsolutima: Profit u Renti, Država u Carstvu, a Računalo u (Newtonu) Velikom Mehaničaru. Novo trojstvo, međutim, ne zrači milosrđem poput kršćanskog trojstva, nego hladnim vjetrom Prirodnog odabira u kojem nema mjesta obzirnosti prema neuspješnima. Marx, koji je cijenio Darwina, i ovom bi prilikom

možda rekao da je u završnici ljudske povijesti došlo do podjele plijena proisteklog iz vjekovnih klasnih borbi u kojima je donja klasa neprestano trpjela poraze, pa tako i danas. Dobivši sve bitke protiv ljudi, trojstvo, prema monopolskom ključu, sklapa sporazum, ne mareći više za ostatak društva (koji mu je bio koristan u doba podizanja nacije-države i izradi čipova za strojeve koje sada strojevi sami proizvode). Tako tri povijesna veličanstva izlaze iz povijesti i zaposjedaju prostor do kojeg ne može doprijeti masovno nezadovoljstvo ljudi nalik na revolucije.

Doduše, takav kraj povijesti također ne pruža objašnjenje o tome odakle potječe tolika nadmoć kapitalističkog nad ostalim povijesnim sustavima. Jedna je mogućnost da ta moć izvire upravo iz moderne znanosti koja prema svom pozitivističkom programu spoznaje ima zadaću objasniti postojeće stanje, tj. perpetuiranje društvenih nejednakosti, ali ne i mogućnost uspostavljanja pravednijeg društvenog poretka u smislu bitnog smanjenja društvenih nejednakosti. S druge strane, socijalni darvinizam ima mnogo dublje korijene od spoznajnih, odnosno znanstvenog pozitivizma, pa i od rasizma i kapitalizma u kojima gotovo svi kritički orijentirani intelektualci traže izvore suvremenoga globalnog sustava moći.

Prije pokušaja dekonstrukcije argumenata socijaldarvinizma valjalo bi iznijeti jednu primjedbu na račun najutjecajnijeg analitičkog koncepta u domaćoj sociologiji, tzv. "egalitarnog sindroma" u interpretaciji Josipa Županova (Županov, 1977). Naime, lakoća s kojom su društvene većine u Hrvatskoj i drugim tranzicijskim zemljama pokleknule pod pritiskom politike liberalizacije i privatizacije, što je opet dovelo do ogromnog raspona u plaćama između menadžmenta i radnika i drugih kategorija zaposlenih te umirovljenika, traži izvjesnu modifikaciju spomenutog koncepta, inače heurističnog i napravljenog u najboljoj namjeri da se objasni politika uravnilovke u socijalizmu.

U ovom bi slučaju pak valjalo razlučiti dvije društvene vrednote ili dimenzije ponašanja, a to su egalitarizam i kolektivizam. Ako je suditi prema Hofstedeu i drugim istraživačima sociokulturnih obrazaca, hrvatsko i srbijansko društvo, na primjer, karakterizira visok stupanj prihvaćanja *hijerarhijske distance*, što je po svom značenju suprotno od egalitarizma, i relativno visoko prihvaćanje kolektivizma nasuprot individualizmu (Hofstede i Hofstede, 2005). Na ovim je prostorima, također, "naturalizaciju" društvene nejednakosti u značajnoj mjeri pospješio rat. Rat je osnažio autoritarni obrazac ("hijerarhijsku distancu") i izbacio u prvi plan uvjerenje, koje također nije od jučer, da je naglo stečeno bogatstvo rezultat ne samo osobne snalažljivosti ("pomogao se", "tko je jamio, jamio je" i slični izrazi u kojima se pučka ironija stapa s kolektivnim fatalizmom) nego i ratnih "zasluga" (ne bi se reklo, na primjer, da se pojedinim istaknutim likovima Domovinskog rata uzima za zlo što su preko noći stekli bogatstvo, kao ni to što su ignorirali civilne žrtve rata među pripadnicima drugog naroda, koje su pale zbog neodgovornosti visokih vojnih zapovjednika s hrvatske strane u ratu).

Umjesto jednakosti i solidarnosti u Hrvatskoj je u međuvremenu *izvršnost*, tj. elitizam, promaknuta u najpoželjniju društvenu vrednotu, doduše, samo u službenoj retorici raznih ministarstava. Međutim, valja zapaziti da se radi o vrednoti čija je sudbina slična prije spomenutoj komunističkoj vrednoti “svakom prema potrebama”. Osim što je elitistička, ograničena na veoma malen broj ljudi, *izvršnost* se također sjajno reproducira na bezobziran način, zapostavljanjem drugih vrijednosti neophodnih za održavanje kako društvene kohezije tako i društveno-ekonomskog razvoja, vrijednosti kao što su solidarnost i socijalna osjetljivost u odnosu na gubitnike u konkurenciji i još veći broj onih koji nisu, zbog raznih razloga, ni mogli ući u konkurenciju (predmnijevajući bezobzirno koristoljublje kao pokretača budućeg društva i njegovih elita, otac teorije elita, Vilfredo Pareto, uspješnom je lopovu dodijelio jedno od prvih mjesta na društvenoj ljestvici samo zato što je bio uspješan u svom poslu, a da je bio obziran prema drugima, najvjerojatnije ne bi uspio kao ni mnogi suvremeni menadžeri i političari koji su se pokazali previše taktičnima prema drugima i tako upropastili karijeru). Pa ipak, bitno je što se medijski i politički plasira slika o novim pobjednicima u gospodarstvu i društvu kao “našim” ljudima, što ovdje znači Hrvatima, katolicima i nerijetko članovima desnih političkih strana (usp. Katunarić, 1999).

Sada je lakše razumjeti potrebu za dekonstrukcijom “egalitarnog sindroma”. Kolektivizam na hijerarhijskoj ili autoritarnoj osnovi, a ne ukorijenjeni egalitarizam među radništvom i drugim donjim slojevima društva, omogućuje protok socijaldarvinizma u vodoravnoj i okomitoj dimenziji društva, kao što je bivše jugoslavensko ili novo hrvatsko. Vodoravni protok donosi eliminaciju (zamišljenih ili stvarnih) konkurenata za resurse, čemu služe etnički sukobi. Okomiti protok rezultira pokoravanjem slabijih od strane ekonomski jačih slojeva društva bez obzira na etnički ili nacionalni predznak: potrebna je jedino poslušna, ovisna, skromna i slabo plaćena radna snaga. Instaliranje kapitalizma kao široko selektivnog i eliminirajućeg ekonomskog sustava i nema drugu svrhu.

Socijaldarvinizam sačinjava, frojdovski rečeno, “jezgru neuroza” u cijelom nizu znanstvenih disciplina: od evolucijske biologije do evolucijske sociologije. Sukus evolucijske historijske sociologije, na primjer, izražava Walter G. Runciman za kojeg povijest nije ništa drugo nego “neprestano... nadmetanje za moć između rivalskih vojski, klasa i uvjerenja” (Runciman, 1989: 449). Doduše, nadmetanje nije svrha samom sebi, nego je to zauzimanje višeg društvenog položaja i, po mogućnosti, uspostava trajne dominacije (jedne klase, vojske ili uvjerenja nad drugima). Kao i u monopolskom kapitalizmu i državnoj ekonomiji u socijalizmu, istinsko je natjecanje onemogućeno, ne otvaraju se šanse novim ljudima izvan političkih i menadžerskih krugova koji nadziru ulazna vrata samo za one profile mladih ljudi koji su im maksimalno slični (po inteligenciji, znanju i beskrupuloznosti).

Učinci takvih borbi za mjesto u društvu i društveni uspon pojedinaca i skupina objektivno su pogubni za većinu čovječanstva. Idući podaci ilustriraju koliko su teške posljedice naopakog razvitka: od gladi u svijetu u jednoj godini umre 9 milijuna ljudi, od čega 5 milijuna djece, a još 12 milijuna djece umire od bolesti koje su inače izlječive (<http://www.globalissues.org/article/26/poverty-facts-and-stats>).

S druge strane, u održavanje takvog društvenog poretka, u prvom redu njegovih mehanizama sigurnosti i zaštite, ulažu se sva moguća sredstva i ne preže se ni od posezanja za sredstvima masovnog uništenja, među kojima prvorazrednu ulogu imaju upravo financijska sredstva čiji je najveći dio izvan dohvata država i njihovih mehanizama preraspodjele, a ionako nije ni namijenjen poboljšanju uvjeta života većine ljudi, kao ni razvoju u pravom smislu riječi. Time je stvoren nakazan oblik *globalnog društva bez države* (Veliko Bezglavo Nešto koje je Krleža proklinjao u svojoj pjesmi posvećenoj Karlu Liebknechtu).

Iako se zbog, doduše još uvijek više moralnog nego materijalnog, debakla neoliberalizma, među stručnjacima za razvoj nesklonima neoliberalizmu, sve više govori o potrebi za “novim društvenim ugovorom” (usp. Kochan i Shulman, 2007), takve ideje, iako sročene u najboljoj namjeri, podsjećaju na dijalektiku (povijesti) sa “sretnim završetkom”, koja prije sličí skaskama iz udžbenika Preobraženskog i Buharina iz ranog boljševizma (*ABC komunizma*) ili holivudskim filmskim spektaklima na božićne i uskršnje teme nego znanstvenoj predikciji. A zapravo joj i ne može sličiti. Znanstvena predikcija, na temelju postojećih trendova, pokazuje suprotno, sve veće i bezizlazno produbljivanje jaza između klasa i zemalja, sve veću nepravdu u svijetu. Ako bi se i odustalo od zamišljanja budućnosti samo na osnovi projekcije postojećih trendova, iduće je moguće pomoćno sredstvo analogija, koja također ne ohrabruje, a pružaju je primjeri iz prošlosti socijalizma, bilo sovjetskog, jugoslavenskog ili skandinavskog. Pojačanom regulacijom ulaganja, proizvodnje i razmjene u tim je zemljama uspostavljano privremeno pomirenje između oligarhijskog i demokratskog načela, između “slobode” i “jednakosti”, što je trajalo svega pedesetak godina. Što je, međutim, pedesetak godina prema eonima društvene nejednakosti?

Zbog nepreglednog niza dokaza o tome da klasni poreci ne teže samoukidanju bez pokušaja nasilne akcije potlačenih, Marx nije vjerovao u evoluciju kapitalizma i njegovo spontano samoukidanje, nego u revoluciju. Međutim, on je ipak dijelio darvinističko polazište,⁵ s time što je u razmatranje kapitalizma kao vrhunca prirod-

⁵ Sa svojim ambivalentnim odnosom prema svom tada daleko poznatijem suvremeniku, prema kojem dijeli s jedne strane divljenje kao prvorazrednom prirodnoznanstveniku, a s druge zazor koji se vidi iz Marxove žaoke da je Darwin, zapravo, primijenio Malthusovu ideju na prirodni svijet (v. pobliže u: Varoufakis, 2008). Znači li to, ipak, da bi i prirodni svijet trebalo pojmiti iz temelja drukčije da bi se društveni svijet mogao izmijeniti onako kako dolikuje dostojanstvenom čovjeku i čovječanstvu?

no-povijesnog procesa uveo teleologijski rez tipičan za Kantovu i Hegelovu filozofiju povijesti. Prema Marxu, do povijesnog obrata doći će odlukom radnika da se oslobode jarma iscrpljujućeg rada i pomahnitale tržišne centrifuge, sila koje dehumaniziraju i njih i njihove poslodavce. Radnici u takvom poretku ekonomije teže zadovoljiti svoje osnovne potrebe i ništa više, a poslodavci svoju nezasićenu glad za profitom. Na takvom kraju povijesti kao da se ne ogledaju ljudi, nego dvije poluljudske vrste bića kako ih portretira socijaldarvinizam.

Socijaldarvinizam je, barem do sada, ključan ili barem najutjecajniji znanstveni koncept poznatog živog svijeta, koji istodobno određuje njegovu praksu i politiku, postupke za koje ne treba mnogo domišljanja kako bi se došlo do zaključka da rastvaraju živi u neživi svijet. O tome govori rastuća literatura s područja zaštite okoliša i biosfere, ali i suvremena međunarodna politika kojom dirigiraju vodeće sile kojima nije ni na kraj pameti da zaustave sunovraćanje živog u neživo jer im takva inercija godi, slično osjećaju *tik pred smrt*. No tom prijetećem velikom zatišju pretihodi još mnogo buke nepotrošenih ratnih strojeva koje treba prodati da bi se od zarade kupili novi... Sve savršenija sredstva ratovanja trebala bi tobože povećati izgled za preživljavanje sve manjeg broja ljudi na sve užem tlu pogodnom za život.

Doduše, nijedna ozbiljna analiza društvenopovijesnog procesa ne osporava činjenicu da je "preživljavanje najpodobnijih" i pokretačka i strukturirajuća društvena sila. I vjerojatno je jedino Marx predvidio (dijalektičko) samoukidanje borbe za opstanak kao nešto što je imanentno hodu ljudskog društva kroz povijest. S tim se predviđanjem, međutim, teško složiti, jer demokracija i slični obrasci raspršene društvene moći ne postoje u najvećem dijelu ljudske povijesti. U radu suvremene demokracije duboko je upleten oligarhijski obrazac, kako odlučivanja tako i raspodjele, koji usmjerava razvoj prema odredištu u kojem bi se konačno perpetuirao stari poredak, naizgled sličan svom prauzoru – kozmosu. Projekt demokracije još je, valja priznati, u povojima i k tome u manjem dijelu svijeta i krajnje problematičnim ekonomskim pravilima kapitalizma prema kojima jedan dobiva, a stotine gube. Takav društveno-ekonomski dualizam – demokracija u politici, diktatura nad proizvodnim radom – podsjeća na staroatensku demokraciju s robovlasništvom, tog usamljenog jahača u antičkom svijetu. Vjerojatno se iz istog razloga svijetom danas ne širi liberalno-socijalna demokracija, nego samo kupoprodajni odnosi. Čim oni prestanu biti korisni za strane u razmjeni, kao da to po nekom dubinskom povijesnom refleksu priziva snage nepodnošljive političke diktature manjine nad većinom. Većina to može odbiti kao mnogo puta do sada, ali ju je s druge strane uvijek čekala diktatura ekonomsko-financijske oligarhije. Tako stari vjerski mit o dva vječno odvojena svijeta dobiva i konačan svjetovni oblik.

Premda znanost i religija ne moraju biti međusobno posve isključive, ne smatram da njihovo spajanje prema ukusima socijaldarvinizma na jednoj i tradicionalne

religije dvaju svjetova na drugoj strani donosi bilo kakvo dobro čovječanstvu. Pa ipak, valja priznati da je drugačiji modus razmatranja mogućnosti ishoda povijesnih borbi u usporedbi s postojećima relativno nevažan, kako u akademskom svijetu tako i među svjetskim religijama.

Daleko od toga pak da se valja predati i preuzeti stanovište o prirodnoj i povijesnoj utemeljenosti socijaldarvinizma bez ostatka, naprotiv. Međutim, samo znanstveno osporavanje kojim se samo postulira, umjesto da se pruže opipljiviji dokazi o mogućem svijetu društva bez pogubne borbe za opstanak, čini se uzaludnim. Upravo u tom smislu valja biti dosljedan i iznijeti najjači argument socijaldarvinizma, onaj u kojem njegovi protivnici najčešće vide njegovu slabost. Ističe se, na primjer, da hrane ima dovoljno za sve, lijekova također, samo što postojeći kapitalistički sustav alokacije dobara to ne dopušta. Iz toga se olako izvlači zaključak prema kojem će uklanjanjem kapitalizma nastati pravedniji ekonomski i društveni sustav. Hoće li zaista? Automatski i odmah zacijelo ne, a na dužu stazu jako teško ako se samo uzme u obzir iskustvo socijalizma dvadesetog stoljeća.

Dokaz o neistinitosti ili nedorečenosti socijaldarvinizma ne treba tražiti u tim, tobože objektivnim mogućnostima industrijske tehnologije, prehrambene, farmaceutske ili bilo koje druge, kao ni u filantropskim akcijama rijetkih milijardera. Dokaze spoznajne i ekonomsko-političke nadmoći socijaldarvinizma valja prvenstveno tražiti u dvjema činjenicama. Prvo, da su povećana industrijska proizvodnja i silan tehnološki napredak bili neizvedivi u sklopu nekompetitivnih, nekapitalističkih sustava. Naprosto se čini da ljudi, od proizvođača preko inženjera do znanstvenika i prodavača u trgovinama, nisu (bili) zainteresirani da rade preko minimuma ili prosječne norme, da ostvaruju natprosječne rezultate ako ih na to nisu pokretali motiv zarade i slični agonalni motivi. Kako inače činjenicu da je Sovjetski Savez razvio vrhunsku vojnu i svemirsku tehnologiju, a istodobno nemali dio stanovništva gurnuo do ruba bijede, objasniti drukčije nego motivom nadmetanja sa Zapadom.⁶ Donekle slično tome, 1920-ih vlasti su iz sportskih natjecanja izbacile dizanje utega, boks, nogomet i gimnastiku kao proizvode dekadentne građanske kulture (usp. Rowley, 2007). Svejedno, SSSR je nakon 2. svjetskog rata postao svjetskim šampionom u velikom broju tih i drugih sportova i jedno je vrijeme po broju osvojenih zlatnih olimpijskih medalja nadmašivao svog najvećeg rivala SAD. To je bio i jedan od pripremnih terena za uvođenje ekonomskog natjecanja, najprije u okviru planske socijalističke ekonomije, a onda u postsovjetskom kapitalizmu, kao elitnom ekonomskom sportu koji pak nikakve mantre u "narodnom kapitalizmu" u stilu tačerizma nisu učinile demokratskim. U taj su kapitalizam narodne mase Istoka danas gurnute i

⁶ Sličan pokretački motiv djeluje i danas: kako izjavljuje jedan ruski vanjskopolitički stručnjak (u emisiji "Reporteri bez granica" Mirjane Rakić, od 7. ožujka 2009), balističke rakete jedino su pouzdano sredstvo kojim Rusija danas ulijeva respekt Zapadu.

teško se snalaze jer, zapravo, i nemaju natjecateljske šanse i vještine, kao ni uređena pravila natjecanja: ekonomija više nalikuje na ratno poprište. Već je Durkheim ozbiljno posumnjao da tržište ima neku drugu svrhu nego da zamijeni ratno bojište, pa je pledirao za uvođenjem socijalno osjetljivog tehnokratskog korporativizma...

Čini se dakle da grupa ljudi počinje pretjerano proizvoditi i postaje neuobičajeno kreativna, čak čini i podvige na planu kolektivne mobilizacije, kao u razdoblju uspona nacionalizma, kada joj se ukaže prilika da ponizi ili eliminiira drugu grupu ljudi. Postavlja se pitanje bi li se ljudi u svojim raznolikim zanimanjima mogli motivirati i pokrenuti svoje bez sumnje velike sposobnosti za neke vrijednosti u smislu društvene kooperacije i međuljudske privlačnosti. Vjerojatno bi, ali samo ako bi se pokazalo, prvo, da te vrijednosti bitno poboljšavaju kvalitetu života gornje klase, i to na, da tako kažem, švedski, a ne američki način, dakle s umjerenim, a ne drastičnim društvenim razlikama. I drugo, ako bi se sektor usluga bitno povećao u odnosu na sektor robne proizvodnje, uslijed čega bi uvelike porasla zaposlenost i do izražaja došle kvalitete ljudi koje je robni sustav potiskivao ili eliminirao kao štetne... Međutim, kooperativne su vrijednosti neodržive na duži rok samo u okviru malo-brojnih nacija-država.

Druga činjenica koja utvrđuje kapitalizam kao sustav neizvjesno dugog trajanja, kako bi rekao Braudel,⁷ proizlazi iz raširene nezainteresiranosti i neosjetljivosti za sudbinu gubitničkog stanovništva, kako kod kuće tako i u svijetu. Štoviše, socijalna neosjetljivost već se pervertirala u užitak u patnji drugih (“neka susjedu crkne krava”), karakternu promjenu koja se gotovo savršeno uklapa u bezobzirnu ekonomsku politiku vlasti. Kako inače objasniti činjenicu da tisuće radnika gube svoja radna mjesta, a da je to u medijima popraćeno ili napadnom nezainteresiranošću ili uvredljivo banalnim komentarima? Čini se da upravo mediji služe selektivnom programiranju kolektivne svijesti, pri čemu se pomno brišu informacije koje bi mogle potaknuti socijalnu empatiju, a plasiraju one koji potiču netrpeljivost i mržnju prema ciljanim drugim zajednicama ili pak samo ignoriraju druge ako im nisu od posredne ili neposredne koristi, kao što čine mediji u zrelim demokracijama. Na taj se način učvršćuje nebuloznost mentaliteta društva koje nije sposobno riješiti ozbiljne egzistencijalne probleme niti je voljno razumjeti njihove uzroke, ali zato može iskazivati netrpeljivost i mržnju prema drugima u nedogled. Na isti se način osigurava nesmetana reprodukcija mehanizma prirodnog odabira u društvu, *inclusive fitness* (u slobodnom prijevodu: rodbinski krugovi najuspješnijih članova društva).

Politika koja bi pak imala za cilj dostojanstveno preživljavanje ljudi morala bi preokrenuti značenje središnje kategorije darvinističkog rječnika, naime “*inclusive fitness*”, kao što je Francuska revolucija preokrenula značenje “suverenosti”. Socijaldarvinističkog bi se monarha sada moralo prisiliti da svoj inkluzivni, rodbinski

⁷ U intervjuu *Jutarnjem listu* od 7. ožujka 2009. to je priznao i marksist Eric Hobsbawm.

“mi” protegne na cijelo čovječanstvo. To bi mogao biti najprikladniji oblik klasnog društva – nazovimo ga “globalnom Skandinavijom” – stoga što se u njemu i njegovu kozmopolitskom režimu mijenja osnovni mehanizam koji generira društvenu nejednakost, a to je međugrupni antagonizam uz društveno isključivanje. U globalnoj demokratsko-socijalnoj državi ne bi smjelo biti tuđih ljudi, naroda ili kultura iz epohe carstava i nacija-država. Kada siromaštvo ili kolektivni sukobi postanu unutarnje, a ne vanjskopolitičko pitanje, kao što je to u postojećoj međunarodnoj politici koju vodeće sile namjerno steriliziraju i ne dopuštaju da se razvije u više integrirani oblik međunarodne zajednice, onda je rješavanje gorućih problema utoliko lakše, jer potpada pod domenu vlastitog sudstva, vlastitog parlamenta, vlastitog policijskog aparata i, naravno, vlastitog budžeta. Međutim, veliko je pitanje može li kapitalizam kao oblik globalne ekonomije opstati bez šengenskog i sličnih zidova koji se provlače poviješću na sličan način još od Kineskog zida i rimskog *limesa*. O takozvanoj *novoj klasi*, koja bi izgledala kao prodemokratska nasljednica prosvijećenog apsolutizma – pisalo se i govorilo najviše 1970-ih, a potom se prestalo i tema je proglašena nerelevantnom odmah nakon pobjede neokonzervativne frakcije i restauracije predatorskog kapitalizma. Za razliku od postojeće neoliberalne, neovelfaristička politika morala bi uključivati, što bi bio njezin presudan element, odgovarajuću kulturnu i obrazovnu politiku. Cilj je takvih politika usredotočiti ljudske potrebe s ambijenta potrošnje, zapravo hiperkonzumerizma, na raznolike ambijente rada i društvene interakcije u kojima neprestano raste potreba za drugim i kvalitetnim ljudima, bez obzira na njihovu nacionalnu, vjersku i rodnu pripadnost ili seksualnu orijentaciju.

Glavno je, međutim, pitanje kome ne odgovara preraspodjela proizvedenog bogatstva, što je po smislu analogno pitanju kome je najviše odgovarao raspad druge Jugoslavije. Svakako je više odgovarao (jugoslavenskom) Sjeveru negoli Jugu. Do presvlačenja te interesne polarizacije u nacionalističku kostimografiju došlo je nešto kasnije, kada su vodeći političari uvidjeli da se ljude može mnogo brže i masovnije okupiti oko nacionalnih zastava, a da pritom ne moraju odgovarati za počinjene pogreške – bilo u gospodarstvu ili odnosima prema drugim narodima – nego što bi to bilo u slučaju da se Jugoslavija raspala, recimo, na sjevernu i južnu (kon)federaciju. U nacionaliziranoj državi ljudi mnogo lakše prelaze preko raznih apsurdna i opraštaju stvari koje nikad ne bi oprostili nekoj zajedničkoj ili nacionalno mješovitoj eliti, a o posve stranim elitama da se i ne govori. U biti isti razlozi određuju globalnu podjelu bogatog Sjevera i siromašnog Juga na nacionalne države kao jedinične oblike zajednice-društva. Takva podjela svijeta omogućuje globalni protok roba i kapitala, što čini krvotok kapitalizma, prije svega u interesu Sjevera, a istovremeno onemogućuje slobodan protok ljudi u potrazi za poslom jer takva protočnost zahtijeva političko formiranje svjetske zajednice.

Teorijski bi se takva strategija suvremenog kapitalizma i njeni učinci mogli okarakterizirati na način historijskih sociologa koji su se bavili izvorima i dosezima Francuske revolucije, pokazujući da se u biti radilo o aristokratskom, a ne građanskom udaru na monarhijsku vlast (usp. Skocpol, 1969). Suvišno je možda i napominjati da se oligarhijska moć⁸ reproducira do današnjih dana u svim društvima i na svim mjestima, od poduzeća do države. Iz toga se može izvući zaključak, samo naizgled proturječan, da je determinizam gornjeg stratuma nezaobilazan i u izgradnji više demokratskog i otvorenijeg društva, da bi globalna upravljačka klasa, bez unutrašnjih državnih granica, koje su joj do sada omogućavale uzmak i bijeg u sigurne zaklone pod okriljem nacionalnih država, bila suočena sa svjetskim parlamentom koji joj ne bi dopustio neodgovorno manevriranje izvan dometa ustava i zakona u “državama” izmišljenima samo za vlastitu korist. Naravno, s takvom kozmopolitском orijentacijom valja biti na oprezu i ne ponavljati naivna očekivanja očeva sociologije o uspostavi jedinstvenog svjetskog društva. Na putu k dubljoj globalnoj integraciji ne stoji samo ekonomska polarizacija, nego i kulturna, prije svega u smislu rodne diskriminacije (Norris i Inglehart, 2002).

Na kraju ovog priloga iznio bih nekoliko zapažanja o sudbini društvene vrednote jednakosti. Kada su francuski revolucionari sastavljali parolu Sloboda-Jednakost-Bratstvo, oni su skupa s demokratskim idealom otvorili put i dvjema hipokrizijama, socijalističkoj i liberalnoj (obje su nasljednice starije, kršćanske hipokrizije u zapadnoj civilizaciji). Socijalističku smo hipokriziju upoznali u domaćem izdanju, u kroničnom neskladu između ideje samoupravljanja i oligarhijskog upravljanja, na čemu je apsolvirala sociologija u drugoj Jugoslaviji. Drugu, liberalnu hipokriziju upoznajemo danas, u tranzicijskom razdoblju, i izgleda da je ona stanovništvu dozlogrdila kao i bivša socijalistička. Kako će se ta proturječnost dalje razrješavati, teško je reći i nije na sociolozima da prognoziraju takve ishode. Sociolozi radije zamišljaju pravednije društvo nego što ocrtavaju mehanizme koji vode takvom društvu. Pa ipak, nije naodmet upozoriti na neke simptome koji ukazuju na tendencije k pravednijem društvenom poretku, premda ne i njegove svijetle primjere. Tako nije slučajno, na primjer, da je 15. veljače 2009. većina Venezuelanaca, iznervirana upornom reprodukcijom bijede i beznađa u eri slobodnog tržišta, Huga Chaveza

⁸ U povijesnom smislu ona označava vladajući stratum koji primjenjuje načelo jednakosti u svojim redovima – ono što se u feudalnom vazalskom sustavu nazivalo “bratskim odnosom” – i načelo hijerarhije i isključivanja u odnosu na ostatak društva; također, oligarhije ne ratuju međusobno, nego protiv demokracija (vidi поближе u: Weart, 1994). Naravno, ta se tendencija danas mora drugačije tumačiti nego u vrijeme starogrčkih ili starotalijanskih državica. Danas zrele demokracije pod zajedničkim vojnim kišobranom i u neprestanoj međusobnoj suradnji na zaštiti zajedničkih interesa zapravo brane svoj hegemonijski položaj u svjetskom gospodarstvu, pri čemu proklamirana politika “širenja demokracije”, ne samo zbog svoje očigledne neučinkovitosti, služi kao dimna zavjesa za druge političko-ekonomske operacije.

ustoličila kao svog Louisa-Philippea, kralja-građanina, koji bi morao, iako je teško pretpostaviti kako, pružiti svojim građanima jednaka prava i mogućnosti i istodobno i onoliko udobnosti koliko danas mogu svojim stanovnicima pružiti naftonosni šekati.

I tako nakon više od dvjesto godina od Francuske revolucije, i devedesetak godina nakon Oktobra, možemo konstatirati da su se umjesto da postanu saveznice, Sloboda i Jednakost, poput Titana, te prve generacije starogrčkih bogova, borile do međusobne eliminacije i pobjednik je ostao na Zemlji, a poraženi je morao pobjeći na nebo i tamo zauvijek ostati. I doista možemo vidjeti da u društvenim sustavima s puno slobode postoji veliki rizik siromaštva, a da jake i ekonomski redistributivne države, koje siromaštvo svode na minimum, sužavaju prostor za slobodu i individualnu inicijativu. Međutim, bez protuteže koju sačinjavaju obaveze spram drugih, tj. solidarnosti, i Sloboda prerasta u svoju suprotnost, totalitarni poredak. Dakako, postoje društva, u prvom redu skandinavska, koja su do sada uspijevala uravnotežiti te dvije ključne vrednote demokratskog društva. Ali takvih je društava vrlo malo, što pokazuje da je mnogo lakše kliznuti u krajnosti (jednakosti ili slobode). Hrvatska je jedno takvo društvo koje je iz socijalizma, koji je pri svom kraju težio uspostaviti ravnoteže između “dogovorne” i tržišne ekonomije, ali u tome nije uspio – začas kliznulo u društvo u kojem se sloboda stječe dovoljnom količinom prihoda na brzu ruku, a to je moguće postići samo rijetkima. I zato je gotovo sve za što se zalaže vladajuća politika usredotočeno na brzu i veliku zaradu. I kao da se protiv toga nitko ne bi smio buniti.⁹

U sličnom značenju napisani su i udžbenici nove ekonomije prema kojima bogatstvo nekolicine vodi u boljitak ostatak društva, što se nigdje nije pokazalo istinitim. Možda će iduće generacije zakonodavaca, ekonomista, politologa i sociologa te raznovrsnih specijalista za kulturu i umjetnost i njihovu primjenu u drugim područjima, uz široku participaciju građana, uspostaviti skladnije odnose između slobode i jednakosti, vjerojatno tako što će potrebe za zblizavanjem i suradnjom s drugim ljudima prevagnuti nad konzumerističkim potrebama za beskrajnim rijekama novih roba. Takav bi sustav mogao uspostaviti ravnotežu koja u postojećem neoliberalnom ili starom etatističkom sustavu izgleda nemogućom. Novi bi sustav sudionike – bilo da se radi o poduzetnicima ili radnicima – osigurao da u slučaju propadanja umjesto na pogibeljno tvrdo tlo padnu, poput cirkuskih akrobata, na mrežu kako bi se neozlijeđeni vratili u natjecateljsku sferu društva onda kada to žele ili se za to osjećaju sposobnima.

⁹ Na to nas britkom ironijom podsjećaju stihovi Predraga Lucića koji parafrazira stihove Zmaja Jove Jovanovića i ujedno nesuđeni slogan hrvatskog turizma o “raju na Zemlji”: *Ala je lep / ovaj svet: / Ovde rendžer / Onde kmet / Eno turist / Evo keš, / Pobuni se / Ako smeš!* (Predrag Lucić, “Lirika utoke”).

Općenito uzevši, drukčije mogućnosti ishoda borbi za pravednije društvo postoje, ali uz dva uvjeta, međusobno povezana. Prvi je uvjet povezivanje teorije i prakse liberalizma i socijalizma u cilju uspostavljanja ravnoteže između mehanizama individualne slobode i natjecanja, na jednoj, i socijalne osjetljivosti ili solidarnosti, na drugoj strani. Ti su mehanizmi potrebni svakoj zemlji, kao i društvu u globalu. Drugi je uvjet izgradnja svjetske demokratske države. Njen bi politički interes i djelokrug upravljanja neutralizirali ključni koncept (i mehanizam samoreprodukcije) socijaldarvinizma – *inclusive fitness*. Potonje označava načelo društvenog odabira favoriziranjem svoje skupine na račun ponižavanja ili isključivanja druge skupine. U društvu s vladom koja upravlja globalno podjela na “vlastite” i “tuđe” dijelove svijeta – podjela čije se granice danas suviše često pomiču tamo-amo uslijed neuračunljivosti širenja i sužavanja tržišta te nicanja ratnih požara, proizvodeći permanentno hobsovsko “prirodno stanje” – ustupila bi mjesto upravljačkoj mudrosti i radu svijetu za sve. Možda bi se u takvom razmišljanju iznašao ili samo potvrdio odgovor koji je sam Rousseau dao na svoje pitanje o porijeklu društvenih nejednakosti. “Prvobitnom ograđivanju” zemljišta, što je proglasio najvećim zlom ljudskog roda, danas bi odgovaralo postojanje mnoštva država, jakih i slabih, kojima nije stalo do drugih (država i naroda) u toj mjeri da im pomognu u nevolji i ustupe svoja dobra i pruže gostoprimstvo. Drugim riječima, opet parafrazirajući Rousseaua, sve dok “ovo je moje” ne postane “ovo je naše”, dok Zemlja ne bude zajednička domovina umjesto sfera povremeno ili stalno međusobno zavađenih država i naroda, i dalje ćemo ostati zatečeni tolikom količinom zla na svijetu i dojmom da se svijet, suprotno Marxovoj Jedanaestoj tezi, čini neizmjenjivim. Legije zla, kao i svi paraziti, hrane se drugim organizmima, tuđim radom i nesrećama drugih ljudi. Pošto proždre sve što nije njegovo, neće imati više od čega živjeti, ali tada bi nestalo i ljudi. Kako zaustaviti sumanutu plan Velikog Bezglavog Nečeg?

Kao akademski ljudi i kao građani, kao radnici, seljaci, socijalno osjetljivi menadžeri, inženjeri, političari od riječi, žene i muškarci, mladi i zreli ljudi – nemani moramo uskratiti “hranu” koja se nalazi upravo u nevaljalim dijelovima naših ličnosti i običaja, učiniti je neukusnom i odbojnom za Njega i nas. Tako će Zlo umrijeti mnogo prije nas, a mi nećemo ni računati, jer za to nećemo imati potrebu, koliko vremena možemo još uživati u životu u besklasnom visokociviliziranom društvu.

LITERATURA

- Blau, Peter, 1964: *Exchange and Power in Social Life*, Wiley & Sons, New York.
- Bourdieu, Pierre, 1984: *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*, Harvard University Press.
- Boissevan, Jeremy, 1974: *Friends of Friends. Networks, Manipulators and Coalitions*, St. Martin Press, New York.
- Đilas, Milovan, 1990: *Nova klasa*, Narodna knjiga, Beograd.
- Gottfredson, Linda S., 2004: Intelligence: Is It the Epidemiologists' Elusive "Fundamental Cause" of Social Class Inequalities in Health?, *Journal of Personality & Social Psychology* (86) 1: 174-199.
- <http://www.globalissues.org/article/26/poverty-facts-and-stats>
- Hofstede, Geert i Hofstede, Gert Jan, 2005: *Cultures and organizations: software of the mind* (Revised and expanded 2nd ed.), McGraw-Hill, New York.
- Kaelble, Hartmut, 2007: *Sozialgeschichte Europas: 1945 bis zur Gegenwart*, C. H. Beck Verlag, München.
- Karajić, Nenad, 2002: Siromaštvo i neslužbeno gospodarstvo u Hrvatskoj, *Financijska teorija i praksa* (26) 1: 273-299.
- Katunarić, Vjeran, 1982: Jugoslavija kao etničko društvo, *Sociologija* (24) 1: 354-366.
- Katunarić, Vjeran, 2003: *Sporna zajednica. Novije teorije o naciji i nacionalizmu*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
- Katunarić, Vjeran, 2004: Vrijediti i koštati: sociokulturne pretpostavke tranzicije u novijim radovima hrvatskih ekonomista, *Društvena istraživanja* 69-70: 147-168.
- Katunarić, Vjeran, 2009: Building sociological knowledge within and across disciplinary boundaries: megalomania vs. modesty?, *Innovation – The European Journal of Social Science Research* (22) 2: 155-171.
- Kochan, Thomas i Shulman, Beth, 2007: A New Social Contract. Restoring Dignity and Balance to the Economy, *Agenda for Sharing Prosperity*, <http://www.sharedprosperity.org/bp184.html>
- Lazić, Mladen, 1987: *U susret zatvorenom društvu?: klasna reprodukcija u socijalizmu*, Naprijed, Zagreb.
- Lazić, Mladen (ur.), 1991: *Položaj naroda i međunacionalni odnosi u Hrvatskoj: sociološki i demografski aspekti*, Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Lenski, Gerhard E., 1984: *Power and Privilege: A Theory of Social Stratification*, University of North Carolina Press, Chapel Hill, NC.
- Lucić, Predrag, 2009: "Lirika utoke", *Zarez*, 19. ožujka, str. 38.

- Marx, Karl, 1948: *Kritika Gotskog programa*, Kultura, Beograd/Zagreb (preveo Zvonko Tkalec).
- Norris, Pippa i Inglehart, Ronald, 2007: *Islam & the West: Testing the Clash of Civilizations Thesis*, <http://www.scribd.com/doc/8972256/P-Norris-R-Inglehart-Islam-the-West-Testing-the-Clash-of-Civilizations-Thesis-2002>
- Po-Fen, Tai, 2006: *Social polarisation: Comparing Singapore, Hong Kong and Taipei*, *Urban Studies (Routledge)* (43) 10: 1737-1756.
- Romero, Mary i Margolis, Eric, 2005: *The Blackwell Companion to Social Inequalities*, Wiley-Blackwell.
- Rowley, Alison, 2007: *Sport in the USSR: Physical Culture – Visual Culture*, *Canadian Journal of History*, Spring-Summer.
- Runciman, W. G., 1989: *A Treatise on Social Theory*, Vol. II, Cambridge University Press, Cambridge.
- Sanderson, Stephen K., 1990: *Social Evolutionism: A Critical History*, Basil Blackwell, Oxford.
- Sekulić, Duško, 1991: *Struktura na izmaku: klase, sukobi i socijalna mobilnost*, Sociološko društvo Hrvatske, Zagreb.
- Sernau, Scott R., 2010: *Social Inequality in a Global Age*, Pine Forge Press.
- Skocpol, Theda, 1969: *States and Social Revolutions*, Cambridge University Press.
- Spivak, Gayatri Chakravorty, 2011: *Nacionalizam i imaginacija i drugi eseji*, Fraktura, Zagreb.
- Stubbs, Paul, 2009: *Pitanja o krizi*, <http://www.vrijemeje.com/4-pitanja-o-krizi>
- Supek, Rudi, 1974: *Participacija, radnička kontrola i samoupravljanje: prilog povijesnom kontinuitetu jedne ideje*, Naprijed, Zagreb.
- Szmatka, Jacek, Lovaglia, Michael i Wysienska, Kinga (ur.), 2002: *The Growth of Social Knowledge. Theory, Simulation, and Empirical Research in Group Processes*, Prager.
- Tocqueville, Alexis de, 1995: *O demokraciji u Americi*, Informator, Zagreb (prevela Divina Marion), bibl. "Politička misao".
- Ustav Republike Hrvatske, 2010: *Narodne novine* br. 85/2010 od 9. 7. 2010. godine, http://porezi.net/datoteke/PoreznoPravo/Htm/Ustav_RH_a.htm
- Weart, Spencer R., 1994: *Peace among Democratic and Oligarchic Republics*, *Journal of Peace Research* (31) 3: 299-316.
- Županov, Josip, 1969: *Samoupravljanje i društvena moć. Prilozi za sociologiju samoupravne radne organizacije*, Naše teme, Zagreb.
- Županov, Josip, 1977: *Sociologija i samoupravljanje*, Školska knjiga, Zagreb.

Vjeran Katunarić

FROM *EGALITARIAN SYNDROME TO DISTINCTION*:
ON WAYS OF LEGITIMIZING SOCIAL INEQUALITIES

Summary

This article firstly focuses on the initial recognition, in the final period of the second Yugoslavia, of the existence of social inequalities, as the first serious symptoms of abandoning the ideology of social equality and socialism as a whole. Moreover, the nationalist mobilization was used as a lever for restoration of capitalism as a typical class society. After that it briefly outlines two post-war periods of structuring social opportunities in societies in the West, and partly also in the East. The first period is designated primarily by egalitarian tendencies, which is manifest in increased popularity of critical and radical trends in social sciences. The second period, which still lasts, is quite opposite in orientation, and this is, in turn, manifest in ever greater relevance of social Darwinism as a discursive foundation of a series of sciences. The next, and largest, part of the article is dedicated to an attempt at explaining the permanence of social inequalities, and the author stresses the inexhaustible character of Rousseau's question regarding the origin of social inequalities. In the present-day quest for an answer to that question, certain similarities are noticeable between (neo)evolutionism and (neo)Marxism. Although Marx himself stressed the correspondence of his conception of class struggles in history with Darwin's conception of struggles for survival in nature, but also took into account the differences (between natural evolution and human history), the conclusion on the identity of their conceptions imposes itself through observations about the constant defeat of the proletariat in age-long struggles against the oppressors, which continue to this very day in the epoch of neo-liberal global capitalism. Reflecting on possibilities of a generally different outcome in the struggles for a more just society, the author finds that there are two interrelated prerequisites to their existence. The first has to do with connecting the theory and practice of liberalism and socialism with the aim of establishing a balance between the mechanisms of individual freedom and competition on the one hand, and social sensitivity or solidarity on the other. The second prerequisite is the construction of a world democratic state. Its political interest and scope of governing would neutralize the key concept (and self-reproduction mechanism) of social Darwinism – *inclusive fitness*. Quite simply, the latter means to favour "one's own" group while humiliating or excluding the other. In a society with a globally ruling government, the division between "one's own" and "somebody else's" parts of the world – the boundaries of which are nowadays all too often shifted to and fro as a consequence of the *erratic character* of expansion and contraction of the market and the breaking out of conflagrations of war, producing a permanent Hobbesian "state of nature" – would make way for wisdom of governing and for work of all for the benefit of all.

Keywords: social (in)equality, socialism, capitalism, re-legitimization of inequality, egalitarian syndrome, distinction, social Darwinism, world democratic state and society

Kontakt: **Vjeran Katunarić**, Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb.

E-mail: vjeran.katunaric@zg.t-com.hr